

Ant. v. Geisler. Ant. v.

Ant. v. 59.1.

174
SATISFACTIONEM
MESSIAE
PIIS TANTVM EIVS CVLTORIBVS
SALVTAREM

E PSALM. XVI, v. 2-4.

EVINCIT

ET SIMVL

AD ORATIONEM AVSPICALEM

EA QVA PAR EST

OBSERVANTIA ATQVE HVMANITATE,

INVITAT

FRIDERICVS SAMVEL ZICKLER

THEOL. DOCT. ET PROF. PVBL. ORD.

ERLANGAE

TYPIS IOANNIS DIETERICI MICHAELIS CAMERARII

ACADEM. TYPOGR,

E. I.

SATISFACTIO NEM
MESSIAE

PLUS TANTUM EIVS CULTORIBUS

SALVATARI

E. P. SALM. AN. W. 1784

AD ORATIONEM AFRICANAM

EA QUA

CONSERVATA REGI HVM. N. W. 1784

INSTIT.

FRIDERICO SAMUEL RICKLER

THEOL. DOCT. ET PROF. PUBL. ORD.

BRANNO

IN HOC MUSEO MUSEI MUSEI MUSEI

ACADEMIAE

§. I.

apientissimi numinis cura atque prouidentia, quo magis iis, quae ad Messiam attinent, reuelandis inuigilauit; eo luculentius ista praesertim fidei nostrae momenta, quae de praestita ipsius satisfactione, huius fructibus atque salute nobis ab ipso parta agunt, per viros θεοπνεύματι in veteri iam oeconomia exhibuit. Testis est omni exceptione maior Dauides, regia fulgens maiestate, poeta diuinus, in excellentissimis istis, quae in usum coetus sacri concinnauit, canticis. Quemadmodum enim omnem in iis de Messia, tunc temporis futuro, doctrinam deprehendimus; ita pars magna eorum redemptoris perpeffionem, huiusque salutare fructus et effectus, viuis quasi depingit coloribus. Inter ista vnum profecto est e praecipuis eximium illud, quod cantico decimo sexto, ab ipso auctore sacro *aurei* nomine insignito, habetur oraculum. Tot enim et tanta in isto deprehendimus rerum pondera, vt grauissima religionis nostrae capita exinde facillime hauriri possint. Partem itaque illius iam recensere et illustrare constituimus.

§. II.

Ea est diuinorum, quae in codice sacro deprehenduntur, oraculorum indoles atque natura, vt in iis interpretandis vera eorum hypothesis et subiectum, de quo

agant, antea rite constituenda sint, quam reliqua feliciter expediri possint, quum istis ignoratis, si qua datur expositio, maximopere saepius scopo euadit aduersa et lubrico nitatur fundamento. Hoc ipsum itaque in cantico nostro praecipue notandum est. Exhibet psaltes personam quandam cum Deo, supremo rerum moderatore, de rebus grauissimis colloquentem. Sed quae illa sit, de eo non constat inter omnes. Iudaeorum quidem magistri, e quibus R. SALOM. IARCHI a) R. ABEN ESRA b) atque R. D. KIMCHI c) producere liceat, Dauidem, cantici auctorem secundarium, de se ipso in isto loqui, adfirmare non dubitant. Sed plura occurrunt sententiae huic prorsus contraria. *Sanctum Iehouae* se nominat, qui loquens inducitur, seque *corruptionem non esse visurum*, sed post suam e mortuis resurrectionem ad dextram Dei euectum, vita gaudiisque aeternis beatum iri, commatibus decimo et vndecimo profitetur. Quae omnia de Dauide neutiquam valent. Tantum enim abest, vt sancti nomen sibi vnquam vindicauerit, vt vbiuis fere, peccatorum suorum memor, eorum remissionem a Deo precatus sit. Utum porro corruptionis post mortem non expertem fuisse, nec ipsi Iudaei negabunt. Ad dexam autem Dei euectio, quum admissionem in communionem regiminis diuini includat d); quis hanc de Dauide perhibeat? Mirum inde, qui fieri potuerit, vt GROTIUS e) CALVINUS, f) MÜNSTERVS, g) CLARIUS, h) aliique Calvinianorum familiae praecipue addicti, in hac quoque parte Iudaeos sequi

- a) commentar. in psalm. qui in *Calouii bibl. illustr. tom. I. p. 961.*
 bibl. *Buxtorfii* tom. II. deprehenditur. infertus legitur.
- b) commentar. in h. I. apud *Buxtorfium*. in h. I. p. 58. seqq.
- c) commentar. in h. I. g) annotatt. ad ps. vid. *biblior. criticor. tom. II. col. 1186.*
- d) vid. ps. CX, 1. h) in nott. ad psalm. quae l. c.
- e) commentar. in psalm. qui reperiuntur.

sequi totumque psalmum principaliter ad Dauidem, et deinde ad reliqua ecclesiae membra vel etiam ad Christum, quatenus rex iste horum typum gessit, accomodare susceperint; quum plura, quae legimus praedicata, rei huic plane aduersentur. Factum quoque est inde, vt, dum genuinum plerorumque commatum sensum plane peruertunt, ea, quam exhibent, expositio contorta haud raro adpareat, ad istam modo, quam fingunt, hypothesin stabiliendam. Vnum modo e pluribus producamus. Comma vndecimum exponens GROTIVS scribit: *sensus historicus (latet enim mysticus sublimior, vt in plerisque psalmis) est hic: quamquam undique opprimor a Saule, tamen certus sum ex promissione regni mihi facta, non fore ei potestatem me interficiendi.* Quam longe haec a verborum simplicitate et auctoris scopo recedant, quilibet, rem accuratius pensitans, facile perspiciet. Duplicem sensum, litteralem et mysticum, fingere cogitur commentator, quum posterioris tamen ne minima neque in textu neque in aliis scripturae locis existant vestigia. Sed mos est iste viri pleraque de Christo vaticinia peruertentis et eneruantis.

§. III.

Haec ipsa incommoda perspicientes nonnulli, alia ratione rem enodare instituerunt, perhibentes, Dauidem orare in persona sua, sed in fine adfurgere ad Christum, vt ita duplex detur psalmi subiectum, in parte priori Dauid, Messias in vltima. Fauent huic sententiae MOLLE-RVS i) atque GVILIELMVS AMESIVS k) nec non VATABLVS l), ex ea potissimum ratione ducti, quod quaedam in cantico hoc occurrant, quae Christo tribui nequeant, cuiusmodi bonum sit, quod ad sanctos modo specta-

A 3

re

i) praelect. in psalm. p. 111. seqq.

k) lectio. in psalm. p. 87.

l) commentar. in h. 1. qui existat in bibl. critic. tom. II. col. 1186. seqq.

le perhibeatur v. 3. quum tamen saluatoris meritum vniuersale sit, illiusque fructus et effectus ad omnes omnino homines pertineant; quo et referenda sit renum castigatio v. 7. memorata. Verum enim vero vnum idemque esse psalmi subiectum eandemque personam loquentem, omnis sermonis series, sententiarum cohaerentia textusque *συνέφεια*, constructionis similitudo et deficiens prorsus subiecti mutati indicium abunde docent. Quae in toto sermone vbiuis de loquente adhibentur primae personae verba id ipsum confirmant. Neque obstant, quae in medium producta sunt, effata, quum optime de saluatore nostro valeant. Eorum enim, quae merito suo conciliauit, bonorum licet totum genus humanus particeps fieri possit; sancti tamen, quod ex aliis effatis satis constat, ea modo consequuntur, idque commate tertio psaltes indicare voluit. Renum autem castigatio nonnisi sanctum notat adfectum animique propensionem, quibus ista, quae in psalmo precatur, persona ad laudes Dei compellebatur. Propius quidem scopum ferunt, qui in coetus sacri persona vatem psalmum hunc composuisse existimant, ita ut, quae in ipso occurrunt, non capiti modo, verum et omnibus istius membris competant. Sequitur hanc interpretandi rationem, praeter alios, AVGVSTINVS m) dum: *haec oratio, inquit, est personae domini tribuenda, adiuncta ecclesia, quae corpus eius est.* Neque multum recedit ANDR. RIVETVS n) scribens: *dicemus ergo, Dauidem in persona totius corporis mystici (Christi et ecclesiae) orare et gratias agere; aliquando capitis et membrorum simul.* Sed nec haec opinio omnibus numeris videtur absoluta, quum vna eademque in toto cantico loquatur persona et non minimum mutatae indicium adsit, eaque v. 3. luculenter, a sanctis se distinguat,

m) enarrat. in psalmi, opp. tom. VIII. p. 63, edit. Basl. n) opp. tom. II. p. 41.

distinguat, qui tamen ipsum coetum dei sacrum conficiunt, et ista, quae in pluribus commatibus, praecipue autem v. 10. et 11. leguntur, nulli istius membro competere possint.

§. IV.

Ab his, quae haecenus recensitae sunt, hypothesebus ad eam tandem nos conuertimus sententiam, quae totius cantici subiectum, idque vnicum, Messiam, generis humani redemptorem, constituit, quam ipsam, praeter ATHANASIVM o), HIERONYMUM p), aliorumque patrum haud paucos, recentiorum interpretum plurimi sectantur, e quibus PAREVM q), ALTINGIVM r), CORDERIVM s), COCCEIVM t), LUTHERVM v), BRENTIVM, x) BYGENHAGVM, y) TARNOVIVM z), GEIERVM a), SEB. SCHMIDIVM b), CALOVIVM c), CRAMERVUM d), IO. PISCATOREM e), atque ALETHAEVM f), IO. HENR. MICHAELIS g), IO. DAV. MICHAELIS †, VARENVUM h), SAL. VAN TIL i) IO. MARCKIVM k), nominare sufficiat. Eorum tamen maxima pars quum id, quod erat praecipuum, clariore luce collustrare negligat, quibus euincere possit, argu-

o) vid. CORDERII biblioth. patrum Graecorum T. I. p. 273.	c) bibl. illustrator. tom. I. p. 961.
p) in breuiar. in psalm. tom. II. opp. p. 181.	d) Schol. prophetic. class. I. explicat. VI. p. 66.
q) in Caluin. orthodox. p. 208.	e) commentar. in S. S. tom. III. p. 131.
r) Opp. tom. II. p. 329. seqq.	f) in den Erläuterungen der dunkeln Oerter heil. Schrift. P. VII. p. 270.
s) annotatt. catenae patr. Graec. subiectis tom. I. p. 279.	g) nott. vber. ad hagiograph. in h. I.
t) Commentar. in h. I.	†) in collegio critic. in h. psalm. p. 1. seqq.
v) commentar. in h. pf.	h) in triumpho Davidis ad h. I.
x) commentar. in h. pf.	i) commentar. in psalm. ad h. I.
y) commentar. in h. I.	k) in exercitatt. bibl. p. 392. seqq.
z) in psalmis passionibus p. 43.	
a) commentar. in psalm. p. 207.	
b) in resolution. psalmor. prophetico. de Christo p. 37.	

argumenta strictim recensere, haud abs re fore putamus. Tot tamque luculenta in psalmo non modo verum etiam in aliis scripturae locis diuina sapientia rei huius extare voluit monumenta, vt dubium nullum superesse possit. Omnia fere praedicata recta via nos ducunt ad sponso-rem nostrum. Bonum suum sanctis, qui in terra sunt, homi- nibus prodesse, quae loquens fistitur persona adfirmat v. 3. eoque, qui alium sectantur, suosmet multiplicare do- lores, perhibet commate quarto. Quem alium deo fa- cratum, a sanctis huius orbis diuersum, interque ipsos ver- santem (v. 7. 10.) praeter *σωτηρα* nostrum hic cogitare li- cebit, quum in ipso vno salus sit, eiusque meritum iis mo- do, qui a peccatorum grege separati sunt, salutare euadat? Dum porro eandem istam personam *sancti Iehouae* nomine se adpellare v. 10. reperimus, illud ipsum absolute positum, Messiae, sancti Israelis, epitheton esse, haud infrequens scripturae vsus confirmat. Sed haec non sufficiunt. Quae in eodem pariter atque sequenti commate de corruptione post mortem non videnda et ad dextram dei exaltatione occur- runt, vnice de Christo, tertio post suum e viuis discessum die resuscitato, et gloriosa ipsius adscensione peracta in commu- nionem regni diuini recepto, valent, quum prius eundem e communi prorsus hominum sorte eximat, et posterius deo tantum vero competat. Omne vero dubium vt tollatur, ipsa diuina prouidentia testes huius rei locupletissimos in nouo foedere extare voluit, Petrum scilicet et Paullum, *δεσποεύς* illos apostolos, quorum prior comma psalmi octauum excitans, Dauidem in ipso de Christo, s. *ἐἷς αὐτῶν* in ipsum quasi transformatum, eiusque personam induentem loqui perhibet a); posterior autem comma vndecimum de Iesu mortui resurrectione exponit, illudque de Dauide non valere ex ea potissimum ratione demonstrat, quod corpus
iplius

2) Act. II, 25,

ipſius poſt mortem computruit; b) quod ipſum quoque Pe-
trus alibi comprobat. Quis quaero, his rite perpenſis, ne-
gare ſuſtineat, pſalmum hunc integrum eſſe de Meſſia
propheticum, quum ubiuis in ipſo idem ſubieſtum et ean-
dem, quae Deum alloquitur, perſonam deprehendamus?

§. V.

His rite conſtitutis, facilius erit, aptam integri
fermonis cohaerentiam, ſapientem eiusdem ordinem, re-
rum, quae proponuntur, nexum et iuſtam illorum per-
ſpicere diſpoſitionem, eoque ipſo in iſta, quam produxi-
mus, ſententia inſigniter confirmari, quum omnia canti-
ci effata hac ratione facilius fluant, et multo maior lux
affundi poſſit. Quemadmodum enim vates diuinus to-
tus in eo eſt, vt ſinceros ſui temporis dei cultores omnes-
que ſaeculorum, etiam ſero venturorum, homines de ſuſce-
pta ſospitatoris ſponſione, praeltita ab ipſo in hoc ſalutis
negotio ſatiſfactione, et iis, quae ipſi ſubeundae erant,
perpeſſionibus, morte violenta pariter ac hanc inſequuta
exaltatione prorsus glorioſa erudiat, atque fidem iſtorum
excitet ac confirmet: ita nullum eorum, quae ſcopo ſuo
inſeruire poterant, ipſum omittere, facile deprehendi-
mus. Diuino enim ſpiritu excitatus illa noui foederis tem-
pora, quibus ſponſor in hoc terrarum orbe inter homi-
nes verſaturus ſit, contemplans, ad iſtud praefertim ve-
nit eorum momentum, quo in eo erat, vt ille grauissi-
mum redemptionis noſtrae negotium perficeret. Perſpi-
cit ibi *oratio* ſuum ad Deum patrem preces deuotas fun-
dentem, vt eum in iſtis, quae ipſi ſubeunda ſint, malis
ſeruare, ſuoque praefidio et auxillio tegere velit. Has
ipſas preces dum carmine hoc complectitur rex poëta,
Meſſiam in iſto non ſuam modo petitionem proponere v.
1., ſed ſapienter quoque illi rationes mouentes ſubiungere,
animaduert.

b) Act. XIII. 35. 36. 37. coll. c. II. 27. 31.

animaduertimus. Priorem illarum a sua in deum fiducia arcessit, eoque relationem, quae inter ipsum et patrem suum intercedat, exponit v. 1. Subiungit huic alteram, quae se in fidem et potestatem supremi rerum moderatoris tradere, e testimonio animae suae egregie confirmat v. 2. parte priore. Quibus absolutis pergit ad tertiam, quae fructus exhibet atque effectus ex istis, quibus expositus sit, malis oriundos. Hos ipsos exponens, quae sit eorum ad deum istum, quem adloquitur, relatio demonstrat v. 2. A deo peruenit ad homines et inter hos sanctos modo istorum actu participes fieri v. 3., impios vero, ipsum saluatorem respicientes, iacturam illorum in sui perniciem facere, exponit v. 4. Quo facto, solatio se erigens, quanta ad ipsum e suscepto hoc redemptionis munere commoda redundent, manifestat, dum ostendit, Deum ipsius fore portionem v. 5. ipsumque pulchram in pluribus nominis sui confessoribus haereditatem esse consequuturum v. 6. His dilucidatis ad quartum progreditur precationis suae argumentum, a laudibus, quibus Deum, fortem suum adiutorem, celebraturus sit, desumptum v. 7. Huic quintum denique subnectit, spem nempe atque fiduciam de glorioso perpeffionum suarum exitu. Istius itaque fundamento exposito v. 8. et ipsa exaltatione descripta v. 9. fortunatum hunc delineat euentum, quo futurum sit, vt suum in sepulchro corpus secure habitet v. 9. in morte tamen ipse saluator non perseueret, neque corruptionem videat v. 10. adeo vt, resuscitatus ad dextram Dei, exaltetur, gaudiis coronatus aeternum duraturis v. 10.

§. VI.

Istis, quae haecenus disputata sunt, fundamenti loco positis, tutius iam superstruere licet ipsam diuinae orationis expositionem maxima grauitate se commendantem. Adloquitur Messias patrem suum, en arduam ac sublimem

quidem, quem IUNIVS sequitur e), sacrum Dei coetum vocabulo hoc a Dauide compellari. Ad verba enim לַכְנֶסֶת יִשְׂרָאֵל אָמַר דָּוִד יְיָ אֱלֹהֵי אֲרוֹן אֲתָהּ לְיָגִיד אֲדֹנָי לְיָגִיד לְיָגִיד לְיָגִיד *ad congregationem Israel loquitur David, tibi incumbit dicere Iehouae, dominus es.* At facile corrui haec expositio, quum lubrico nitatur fundamento; siquidem supra euicimus, in toto cantico redemptorem hominum loqui, minus vero Dauidem. Accedit, in commate tertio, sanctos, qui tamen istum dei coetum constituunt, ab illo, ad quod hic sermo dirigitur, obiecto luculenter distingui. Idem fere valet de ea, quae est COCEII f), ALETHAEI g) aliorumque sententia, qua Dauidem verbo hoc ipsum saluatorem adloqui volunt. Hunc enim verbis insuper in feminino genere positus vnquam compellari, neque vñs scripturae confirmat, neque ipsa rei natura permittit. Alia hinc via incedendum est, ad veram auctoris sacri mentem detegendam. Messiam vocabulo hoc ad obiectum quoddam, a *Iehoua*, cuius mox mentio iniicitur, pariter atque hominibus, sanctis non minus v. 3. quam impijs v. 4. memoratis, diuersum, sermonem dirigere, hoc ipsum nobis manifestat. Perpendentes autem, hanc, quae in commate praesente proponitur, sententiam cum iis, quae proxime praecedunt atque sequuntur, in quibus seruator verbis in primam personam translatis de se ipso praedicat, arctissime cohaerere, eamque eadem ratione atque connexa commouens petitionis argumentum continere; facilis est coniectura, in hoc quoque verbo redemptorem de se loqui, adeoque obiectum, intra se positum, compellare. Sed quodnam sit illud e genere cum verbo conueniens subaudiendum nondum constat. Considerantibus autem nomen *אָנִי* animam notans, saepissime in feminino

e) nott. in S. S. in h. l.

f) commentar. ia pl.

g) l. c. part. VII. p. 282, seqq.

minino genere vsurpatum, ea, quae hic requiruntur, exprimere, facile illud ipsum in mentem venire potest, praefertim quum eiusmodi animae suae compellatio Dauidi h) non minus quam aliis scriptoribus sacris i) sollempnis et eadem ellipsis in simili verborum constructione non inuitata sit k). Neque interpretes ab hac sententia deprehendimus alienos. CHALDAEVS profecto confirmat, transfrens: " מללת אנת נפשי קדם : *loquuta es tu anima mea coram Iehoua*. Vberius exponit R. ABEN ESRA l) vocabulo אמרת subiungens: אומר לנפשו כבר הודית ביהשם הוא אדוניך ואת ה"בנת לווברו *dicit animae suae, iam notum fecisti, deum dominum tuum teque obstrictum esse, colere ipsum*. Consentiant quoque R. D. KIMCHI m) R. SALOMO n) et e Christianorum grege haud pauci, quos in medium producere superfedemus, rem enodare contenti. Elegantissima itaque apostrophe Messiam a patre ad animam suam sermonem hic conuertere, inde perspicimus, idque non sine summa emphasi. Quemadmodum enim eas hominum actiones, quae animo consilioque deliberato pariter atque intimo animi adfectu peraguntur, istorum animabus tribui legimus o); ita et illa, quae de animo dicitur, fermocinatio et oratio e vero animi sensu totaque cogitatione profecta, eoque non merum verbum oris προφορικόν sed et cordis ενδιάρστον perhibetur p). Veram inde atque sinceram fidem Messias profitetur, qua istud, quod sequens effatum continet, exceperit, illoque piam erga patrem suum mentem exponit, seque id, quod ore confiteatur, prius

B 3

h) vid. psalm. XXXXII, 6, seqq.	n) comment. in h. l.
XXXXIII, 5. CXVI, 7.	
i) vid. Ier. III, 19.	o) Ies. LVIII. 10. coll. ps. LXIII,
k) conf. 2 Sam. XIII, 38. gen.	2. CXVIII. 167. deut. III, 29.
XXVIII, 19. ps. LXXXIII, 3.	VI, 5. X, 12.
l) commentar. in h. l.	p) psalm. XXXXII, 2. XXXIII,
m) comment. in psalm,	3. III, 1. 3. gen. XXVII, 19.

prius in animo sentire atque statuere docet q). Sed neque hoc rem plene exhaurit. Anima Christi ad humanam eius naturam spectat. Quia itaque ad patrem sermonem direxisse perhibetur; proxime sequens effatum de humana Messiae natura valere, inde quoque colligimus; id quod et ipsa rei natura comprobat. Quanta inde diuinae sapientiae profunditas vel ex concinna hac sermonis structura patescit! Dum autem verbum אָמַר pro ea, quae ipsi inest, vi atque significandi potestate, non externam modo professionem, verum et internam animi sensum complectitur, et vocum significatus sine necessitate haud restringendus sit; Messiam non istum solum, quo erga Deum suum adfectus sit, animum, sed illius quoque manifestationem et diebus carnis suae susceptam ab ipso istius declarationem hic denotari voluisse, non est quod dubitemus; quum id ipsum mens auctoris sacri eiusque propositum requirat. Additur huic sermonis obiectum vocabulo יְהוָה designatum, quo quidem verus deus, ab independente essentia pariter ac absoluta aeternitate denominatus, significatur, attamen in praesenti non *σοῦδατος* spectatus, sed *προσαίματος* potius, prima nempe deitatis persona, vtpote ad quam omnis fere haec redemptoris oratio directa est, quamque illo, quo in terris versabatur, tempore pari ratione haud raro redemptor compellauit. De patre hoc ipso praedicat אֲרֵנִי אֲתֵּהָ quorum verborum prius, deo vero proprium, vi suae originis eum absolutum dominum atque sustentatorem, basin et columnam rerum omnium in vniuerso hoc existentium, adeoque et piorum sui cultorum fundamentum, cui innituntur et quo freti conseruari sperant, exhibet. Plenus itaque fiducia Messias profitetur, se ipsum, quem adloquitur, patrem dominum vniuersalem, supremum et potentem mundi omni-

q) secus atque Rom. X. 10. 1cf, XXVIII. 13.

omniumque rerum moderatorem, adeoque et suum dominum venerari, qui, quum omnia validissime sustentet et conseruet, non permissurus sit, vt ipse, qui ab illo pendeat, et se ei totum tradat, pereat, eundem potius potentissime conseruaturus. Apta hinc prodit totius sermonis cohaerentia. Postquam enim saluator suam in deo ipem positam declarauit v. 1.; hac ipsa commotus, vt totum se deo, rerum omnium domino, tradat, infimul fiduciae suae fundamentum exponit.

§. VIII.

Pergit autem Messias ad alterum petitionis suae argumentum, a fructu et effectu meriti sui desumptum, cuius obiectum negatiue exponit, verbis: טובתי כל עליך quae, quo concisus sunt proposita, eo maiorem pariunt, ob verbum in istis suppressum, difficultatem. Interpretum inde sententias maximopere videmus diuisas. CLERICVS a) quidem pro ea, qua in scripturam sacram iniurius est, mente, textus corruptionem sollicitat, legendum esse sibi persuadens: מוחסי כל עליך *omnis mea fiducia in te est*. Sed quum nullum, quo audaciae huic succurratur, argumentum proferre possit, neque insuper in codicibus manu aut typis exaratis, neque in masora huiusmodi variationis vestigium deprehendamus; nos non morabitur. Pressius verbis inhaerere nifus est CHALDAEVS. Dum enim psaltem deum omnium eorum, quae ipsi euenerint, bonorum auctorem praedicare, persuasum habet, transfert: טובתי לא מתייבא בר מנך *bonum meum non datur, nisi a te*. Conuenit cum ipso SYMMACHVS exponens, ἀγαθόν μὴ ἐκ ἑσῶ ἀνευ σοῦ *bene mihi non est sine te*. Sequitur hos HIERONYMVS b). Sed punctum certe non feriunt. Praeterquam enim quod formalis vocolae הַ notio accessionem potius quam remotionem, et dependentiam innuat; particulam sine ratione inserunt excepti-

a) biblioth. vniuers. tom. VIII. b) l. c. p. 112.
p. 248.

uam et nexum cum sequentibus negligunt, aut difficilem saltem reddunt. Eadem fere ratione rem instituit IVIVS c). Versioni enim: *tu non es conditurus bonum meum penes te, subiungit: non adhibebis apud te benedictiones tuas, sed liberaliter eas mihi et sanctis, qui in terra sunt, communicabis*. Sed a litterae simplicitate haec nimis recedunt. Bonum, quod Messias suum praedicat, istud nominare, quod adhuc apud deum reconditum et ab ipso illi expectandum sit, obscurius profecto dictum foret, quam ut verus sensus inde coniici posset, aut cum certitudine euinci. Alio quidem modo rem explanare suscipit R. SALOM. IARCHI, dum ad vocabula producta scribit d): טובות שאחה עשה לי לא טובות שאתה עשה לי לא בצדקתי את משיב לי bona, quae mihi exhibes, non super te sunt, ut retribuas mihi, nam non pro iustitia mea tu benefacis mihi. Sed verbis minus inhaeret. Si vel maxime טובה bonum, quod persona loquens sibi tribuit, de beneficiis a deo acceptis exponere liceret; particulam tamen לך de debito ad retribuendum quoddam accipere, istius origo non minus quam notio formalis vetat. Longius a scopo aberrat GROTIUS e). Postquam enim verba excitata transtulit, *bonum meum non est apud te sc. conditum*; explicationis ergo addit: *non inuides mihi cognitionem rerum salutarium*. Haec enim in Messiam non quadrant: hinc non est, quod eorum discussioni longius inhaereamus. Mitius quidem sentit SEB. SCHMIDIVS f). Dum enim nomen טובתי de beatitudine homini, qui filius dei est, competente explicat; redemptorem indicare voluisse persuasum habet: non esse hanc beatitatem ipsi (quum se illa exinaniuerit) propter patrem sc. causaliter, quia hic velit, eum ista carere ad salutem hominum, et patri suo hac in re

c) nott. in S. S. ad h. I.

d) commentar. in h. I.

e) commentar. in h. I. vid. CA-

LOVII bibl. illustr. tom. I. p. 961.

f) In resol. psalmod. prophc-

tisor, de Christo p. 39.

re obedire obstrictus fit. Sed haec ingenium potius spirant, quam solidam verborum expositionem. Nomen מורה de Christi beatitudine et ea quidem, quam in isto, quo hic precatur, exinanitionis statu, non habuit, exponere, istamque ipsi a patre suo non esse concessam, positis his, quae textus suppeditat, verbis, suffixo praesertim, adfirmare, durius profecto videtur, extorquendum potius ex illis, quam legitime deducendum. Non maiori probabilitatis specie se commendat, quae GEIERO g) fuit, sententia: *omnis mea felicitas in te solo residet, nihil tibi praefero vel supra te aestimo, siue terra siue coelo contineatur.* Simplicem enim verborum significatum deserit et plura intrudere nititur, quam textus permittit. Neque melioris est farinae eorum commentatio, qui, transferentes h) *bonum meum non est contra te*, Messiam confiteri aiunt, istud, quod ipse in suo officio praestet, non repugnare voluntati divinae, sed potius in consilio patris aeterno decretum et ipsi iniunctum esse. Praeterquam enim quod particula *h* significatum repugnantiae vix admittat, connexio cum iis praesertim, quae sequuntur, nulla aut certe difficilis euadit. Hoc ipsum de BOHLII expositione notandum est, ad verba: *bonum meum, adiicientis i)*, *omne illud, quod in te derivari debebat ex meo officio, ut laus Iudaeorum ob salutem meritum pro iis persolutorium, quod iam, ob Iudaeos non cupientes solutionem pro se necessariam, ad te non venit.* Nimis haec remota sunt a scopo Davidis, quam ut pro vera ipsius mente venditari possint. Missis autem reliquis, quae in medium produci possent, opinionibus, ad eam properamus, quae, libera ab his *παρεσκευασίαι*, facilitate se commendat, et cum verborum ordine atque textu adprime consentit. Scenam visi isto tempore constituendam esse, quo saluator in eo erat, ut magnum redemptionis opus perfectio-

C
ne

g) comment. in psalmos. col. 206. 1055. SAL. VAN TIL commentar. in
h) vidi GLASSIUS in philolog. psalm. L. l. p. 255.
sacr., L. III, tract. VI, can. XII, p. m. i) disputat, super h. psalm. §. 12

ne atque morte confumeret, ideoque patrem de ipso con-
feruando et e malis liberando precabatur, probatum de-
dimus. Bonum itaque, quod sibi tribuit, eiusmodi sit
necessè est, quod huic redemptoris statui conueniat. Se-
quens comma docet, illud ipsum, quod hic ad deum pa-
trem referre negatur, ad sanctos spectare. Eiusmodi
autem nullum cogitari potest, nisi quod ex ipsius perfec-
tione morteque redundat ad homines, adeoque fructus
illius et effectus, quos satisfactione sua infinita et obe-
dientia actiua non minus quam passiuua nobis promeritus
est, cuiusmodi sunt reconciliatio cum deo, liberatio a
dominio peccati, ius haereditatis caelestis, gratiae diui-
nae operationes et summa, quae in hominem cadere pot-
est, beatitudo. Nomen טוב in genere feminino vsurpa-
tum, de eo, quod alteri confertur, beneficio adeoque
eiusmodi bono, quod ad alterius perfectionem tendit,
haud raro in scriptura sacra adhibitum legimus k). Hinc
tantum abest, vt vocabuli significatus hanc de bono Chri-
sti notionem respuat, vt eam potius confirmet. Tribuit
autem טוב hoc ipsum bonum sibi, non solum quatenus
illius auctor est, suoque merito illud adquisiuit, sed eo
quoque respectu, quo illud suis in ipsorum salutem con-
fert. Perhibet porro de ipso ad patrem sermonem con-
uertens: כל עליו. Particulam על vi originis suae non ad-
fensionem modo, eminentiam et incumbentiam, verum
inde quoque vicinitatem atque coniunctionem inferre,
res est notissima, vsu scripturae confirmata. Iam quum
verbum, nexum praedicati cum subiecto exhibens, ex isto,
in quo orator constitutus sistitur, adfectu omissum sit; il-
lud ipsum rei naturae atque συνέσει conuenienter subin-
telligendum est. Remouet de deo redemptor, quod de
sanctis respectu huius boni adfirmat. Eiusmodi itaque ver-
bum

k) vid. 1 Sam. XXIII, 18. 21. prouerb. XVII, 13. Ier. XVIII, XXV, 21. XXXV, 12. XXXVIII, 30.

bum, quod non minus cum hac sententia atque particula
 h̄y quam cum subsequente propositione concordat, sup-
 pleatur necesse est. Quum autem h̄ itidem coniunctio-
 nem notet ac adpropinquationem; verbum בא siue וגע
 aut eiusmodi synonimicum adiciere, scopo psaltes certe
 inferuit. Agnouerunt id ipsum Iudaeorum plures. Testa-
 tur R. ABENDANA. Scribit enim l): יש מפרשים הטובה
 שאני עושה אינה מגעת עריך אלא לקדשים אשר בארץ המה
*Sunt, qui interpretantur, bonum, quod ego facio, non pertingit ad
 te, sed ad sanctos, qui in terra sunt.* Consentit R. D. KIM-
 CHI m). Sed quae sit boni huius negata ad deum accep-
 tio, adhuc disquirendum est. Eam quum psaltes de san-
 ctis hominibus adferret, ad hos autem illius relatio non
 detur, nisi ad commodum eorum atque perfectionem ten-
 dens; eo ipso adparet, saluatorem contendere, meri-
 tum suum, et redemptionis suae fructus atque effectus non
 ita ad patrem suum, supremum totius mundi moderato-
 rem, referri, vt iis ille reddatur perfectior: siquidem
 sua natura perfectissimus sit n). Apte hinc septuaginta:
 ὅτι τῶν ἀγαθῶν μὴ εἰς χρεῖαν ἔχῃς et vulgata: *bonorum meo-
 rum non egēs.* Conuenit cum iis LUTHERVS exponens o):
*quidquid feci ac laboravi haecenus, horum nihil in te redundat deus,
 omne in commodum hominum cedit.* Neque longe recedunt
 BRENTIVS p), PISCATOR q), DRVSIVS r), TARNO-
 C 2 VIVS

l) in spicileg. R. Sal. ven. Me-
 lech Michl. Ioph. adiecto fol. 166.
 fac. 2. col. 1.

m) commentar. in psalm. h. l.

n) ARISTOTELES quoque hanc
 summam dei perfectionem intelli-
 gens L. VII. moral. Eudem c. XII.
 scite: ὁ ἅλῶν γὰρ, inquit, ὡς ἐθε-
 νός προσδέσμενος ὁ θεός ἐδέξαι

λων δεῖσται manifestum est, deum,
 quum nulla re indigens sit, neque
 amicis opus habere.

o) commentar. in pf. h. l. licet
 in versione germanica ab hac sen-
 tentia alienus sit.

p) commentar. in S. S. ad h. l.

q) commentar. in libr. bibl. tom.

III. p. 132.

r) quaest. et respons. Libr. III.

vivis s), atque cocceius t). At quis horum cum praecedentibus nexus? Optimus sane. Quum enim Messias patrem suum, totius terrarum orbis dominum adeoque perfectissimum, in propositione proxime praemissa profusus sit, ideoque nullum ex iis, quae subiturus sit, malis, in ipsum, sed tantum in homines redundare commodum, contenderit; omnem perpeffionum suarum exitum gloriosum gratiae atque benignitati divinae tribuit, nec ea ipse solum sed etiam illis fructibus obedientiae suae, qui hominibus, quorum salus deo curae sit, obtingant, deum mouere studet, ad petitionem suam sibi concedendam.

§. VIII.

Isto, in quem nulli meriti redemptoris fructus redundare possunt, exposito, ad eos ipse orans peruenit, quibus illi salutares sint. Hos designat a necessaria modo, quae in ipsis requiratur, adfectione, modo excellenti eorum statu. Illud fit verbis אשר בארץ המה *ad sanctos, qui in terra sunt*; quae verba, licet perspicua videantur, accuratorem tamen merentur disquisitionem. Nominem quidem שׂרׂר quod primum notandum est, id, quod ab omni immunditie atque impuritate vsuque profano et communi separatum est, denotatur. Itaque de deo quum dicitur, eum ab omni imperfectione morali liberum, omniumque perfectissimum sistit, cui sanctitas absolute omnibusque numeris perfecta v), reliquis vero rebus comparet et per participationem competit. De angelis itaque non modo, a coetu malorum spirituum separatis, deoque mancipatis x), verum et de hominibus numini diuino addictis, et cultus veri ratione e communi hominum forte

s) in psalm. passional. in h. l. conf. CLASSII philolog. sacr. L. III. tr. VI. can. XII. p. m. 1055, t) opp. tom. II. p. 75.

v) leuit. XI, 44. 45. XX, 26. Ios. XXIII, 19. ps. LXXXVIII, 9. Ies. V. 16. x) Iob. V, 1, XV, 15.

forte exemptis, perhiberi legimus, quos posteriores tamen varia ratione hoc nomine adpellari, deprehendimus. Ea quidem, quae latior est, vocabuli vi atque significanti potestate omnes, qui populo dei adnumerantur ob sanctitatis documenta tum in verbi diuini auditione et sacramentorum participatione, tum in foedere, quod deus cum corpore, cuius membra sunt, pepigit, conspicua, isto comprehenduntur, huiusque intuitu populus Israeliticus y), in veteri oeconomia et coetuum Christianorum membra in noua ita adpellantur z). Strictiori vero significato pii, sinceri et fideles numinis diuini cultores vocabulo hoc indignantur, duplici gaudentes sanctitate, quae a reliquorum hominum turba separati sunt, altera ipsis per fidem in Christum imputata, vi cuius per sanguinem illius a peccatorum fordibus purgati, adeoque ab istorum reatu immunes euadunt; altera vero actiua, e priori orta, qua per spiritum sanctum renouati vitae sanctitati student, legibus diuinis conuenienter viuunt, adeoque per bonorum operum studium e communi hominum consortio exempti sunt. Iam quinam hic denotentur disquirentes, homines tantum in censum venire, sequens adiectio nos docet. Qui vero mortalium intelligendi sint, adhuc restat. SAM. BÖHLIVS quidem ad Iudaeos populum dei electum restringit a). Sed nulla adest huius rei ratio, quum Christus non Iudaeorum modo, verum etiam ethnicorum saluator, et meritum ipsius his quoque salutare sit. Potiori itaque iure fideles in vniuersum omnes intelligimus, qui eo ipso quod boni a Messia parti adeoque meriti illius participes sunt, sancti redduntur, tum sanctitate ipsis imputata, tum sanctitate vitae, e fide originem ducente. Scite autem rex psaltes vocabulo hoc vtitur, modo ad qualitatem

C 3

y) exod. XVIII, 6. deut. VII, 6.
XIII, 2.

z) Rom. I, 7. 1 Cor. I, 2. 2 Cor. I, 1. caet.
a) dissertat. super ps. XVI, §. 14.

tem eorum, qui hoc ipso Messiae bono frui volunt, delinendam, eiusmodi nempe esse homines, qui, sanctitatem in ipsis produci, permittunt, modo ad statum eorum felicem et officium illis iniunctum, quo sancte vivere eosdem oporteat, ob oculos ponendum. Praefigitur nomini huic **h**, tendentiam ad obiectum innuens. Quum vero propositio haec elliptica sit, ad proxime praemissa respiciens; verbum suppressum **בא** aut eiusmodi aliud cum vocabulo טובתי hic quoque subaudiendum esse, constructionis similitudo, textusque *συνάφεια* fatis luculenter confirmat, mentemque scriptoris diuini esse docet, istud Messiae bonum, illius nempe meritum, huiusque fructus ad sanctos peruenire, vt hi modo istius participes reddantur. Hos ipsos autem vt magis definiat Dauides, addit: אשר בארץ המה, quibus verbis **ii**, qui sanctorum nomine adpellantur, illis, quorum habitatio extra horum terrarum orbem constituta dicitur, opponuntur. Dum enim haec loquendi formula de iis proprie hominibus, qui in hoc mundo versantur, adeoque in praesenti vita constituti sunt, adhibetur, omnes alios a participatione meriti Christi exclusos esse, tuto inde colligimus **b**). Ad angelos inde meritum saluatoris nequaquam spectare, fatis aperte inde

b) Facilius mihi quidem hac ratione omnia fluere videntur, quam eorum commentationes, qui textus corruptionem venditantes legere malunt מהאדירי אשר בארצה Eiusmodi enim deprauationes quando admittimus, textus sacer maxime dubius redditur, neque vltimo ratione de vero scripturae saerae sensu certi esse possumus.

Periculosus videtur, auctoritate versionum quarundam antiquarum receptam et innumera fere codicum fide pariter atque sollicita masoretharum cura stabilitam lectionem reiicere et emendare. Qua ratione haec cum certitudine scripturae sacrae consistere possint, certe ego quidem non intelligo.

de euinci potest, quum bonorum habitatio in caelis c), malorum in inferno d) perhibeatur; et Christus insuper mediator dei dicatur et hominum e), minus vero angelorum, neque horum naturam adsumferit sed hominum f) adeoque nec illos redemerit. Angeli quoque boni, quum peccati expertes et a peccandi periculo immunes sint, illius satisfactione non egent. Mali autem genii iudicio diuino *immiserabiles sunt*, vt ait DANHAVERVS g), vinculis perpetuis sub tenebris in iudicium magni diei referuati. Irrita hinc est ABEN ESNAE commentatio per מלאכים exponentis h).

§. X.

His ipsis in luce positis, facile inde diiudicari potest eorum opinio, qui finem poenarum infernalium statuentes damnatorum redemptionem sperant, deumque misericordia commotum detrusos in infernum et homines in incredulitate mortuos olim ex isto liberaturum confidunt. Sententia haec fuit primum *Origenistarum*, *Anabaptistarum* i) deinde, hodieque eorum est, qui D. PETERSENII k) et M. LVD. GERARDI l) vestigia sequuntur, quorum plures aeuum nostrum produxit m). Eo perniciosior opinio, quo plus summis dei perfectionibus, iustitiae praesertim ipsius vindicanti detrahit, satisfactionis vicariae, in hac vita

c) Matth. XVIII, 10. XXIII, 36.	
d) Matth. XXV, 41. apoc. XX, 10.	<i>damnat Anabaptistas, qui sentiunt hominibus damnatis ac diabolis finem poenarum futurum esse.</i>
e) 1 Tim. II, 5.	k) vid. opp. tom. I. dialog. de restitut. vniu. P. I. n. 85. p. 65. seqq.
f) Ebr II, 16.	l) in systemate αποκαταστασιως an. cl. 1600. edito.
g) hodos. phoenom. VII, p. 332. conf. et HOLLAZII exam. theol. P. III. sect. I. c. II, p. m. 748.	m) referendi inter hos sunt agmense ducentes WILHELMVS WHISTON in tr. the eternity of hell
h) commentar. in h. l.	
i) mentio quoque eorum fit in Augustana confessione art. XVII.	

ta adplicandae, necessitatem minuit, ordinem salutis a deo constitutum turbat, et ad vitam impie securam peragendam plurimum confert, dum haud pauci, poenas post hanc vitam non aeternum esse duraturas, persuasum habentes, liberationem, si vel maxime damnationi obnoxii euadant, sperando, eo minori sollicitudine a peccatis cauent. Sed plura dantur argumenta, quibus nociua haec doctrina destrui potest atque refutari. Satis firmum vel ex illo, quod modo exposuimus, effato deduci potest et in aciem produci. Nulla datur absque interueniente Christi satisfactione peccatorum cum deo reconciliatio. Quum enim deus infinitus legum suarum transgressione laedatur n); peccatum culpam inde adeoque poenam habere dicitur infinitam; siquidem quo maior est dignitas personae violatae, eo maior offensa habetur, reatus atque poena, quum omnis culpa eiusque poena maxime ex obiecto violato aestimanda sit et ponderanda. Ad hanc itaque culpam et poenam tollendam satisfactio erat necessaria, ab eiusmodi ente pro peccatoribus praestanda, quod omnia mala e peccatis orta tollere et poenam peccatorum loco infinitam subire adeoque perfectionem sua istam luere poterat. Id ipsum autem quum infinitum esse debeat, et insimul naturam habere, quae perfectionum capax sit; θεάνθρωπον modo satisfactionem istam, αἰωνίαν λύτρωσιν ο) praestare potuisse p), Christumque vnicum esse mediatorem inter deum et homines, certiores nos reddunt paginae sacrae, toties eum sponsorem et satisfactorem

Torments Londin. clc lccc xxx. in 8t. et BURNETVS in libro cui titulus. *The scripture account of the eternity or endless duration of the joys of heaven, and the torments of hell stated explained and vindicated* Lond. clc lccc xxxii.

n) Psalm, LI, 6.

o) Ebr. VIII, 12.

p) pluribus id expedit b. REVSCHIVS in introduct., in theol. reuel. §, 108. seqq.

factorem referentes q). Peccatores inde inferno ad-
 iudicatos tamdiu a gratia dei illiusque communione ma-
 nere exclusos, irae itidem iustissimi numinis et poenis in-
 finitis obnoxios, quamdiu id quod satisfactione sua pro-
 meruit Christus, quodque in hac vita increduli reiecer-
 unt, ipsis non salutare euadit, nexu necessario sequitur.
 Sed Daud in nostro oraculo diserte perhibet, bonum
 Messiae, praestita satisfactione promeritum, ad homines
 modo *in hoc terrarum orbe* ita spectare, vt eo ipso sancti
 fiant, deo reconciliati et salutis aeternae capaces. Damna-
 tos inde in inferno existentes a participatione huius meriti
 excludit. Horum itaque poenas in aeternum esse duratu-
 ras, tuto inde conficimus; id quod et alia satis confirmant
 scripturae sacrae effata. Scriptores diuini, quoties
 damnationem impiis tribuunt, toties sine vlla limitatione
 loquuntur, quae tamen necessaria fuisset, si liberatio vn-
 quam foret speranda. Aeterna porro dicitur damnatio in
 oppositione ad vitam aeternam sine omni fine durantem.
 Vocabulum inde *αἰώνιος*, proprie durationem, quae vel
 initio et fine, vel posteriori saltem caret, denotans, in
 vtraque oppositorum parte eandem significandi vim ob-
 tinere, ad vtriusque durationem indicandam, adeoque, de
 damnatione adhibitum, eandem sine fine duraturam deli-
 neare, oppositionis ratio satis euincit. Lucem inde ac-
 cipit insigne istud seruatoris effatum r); impii abibunt *εἰς*
κόλασιν αἰώνιον in cruciatus s. *damnationem aeternam*, iusti ve-
 ro *εἰς ζωὴν αἰώνιον* in vitam aeternam. Opponitur hic *κόλασις*
 et *ζωή*. Vtriusque durationem Christus vocabulo *αἰώνιος*
 designat. Hoc ipsum itaque vt vtrobique eodem significa-
 tu accipitur, necesse est, quod neuiquam foret, si ex

D vna

q) 1 Ioh. II, 2. 1 Tim. II, 5.
 Ebr. VIII, 15. XII, 24. Rom. r) Matth. XXV, 46. conf. et
 VIII, 34. Ebr. V. ps. CX, 4. Ebr. Dan, XII, 2. Io. X, 28. XI, 26.
 VII, 27.

vna parte durationem sine fine, ex altera finiendam designaret. Quum itaque extra controuersiam positum sit, idem istud, si de vita piorum futura sermo est, durationem sine fine denotare; aequè minus profecto dubium est, de damnatione adhibitum eandem in omnia saecula durantem exhibere, et hinc argumentum satis firmum ad doctrinam nostram probandam, e loco producto desumi. Accedit his, damnationem in aeternum duraturam verbis maxime significantibus delineari. Vermis damnatorum non mori, et ignis ipsorum non exstingui dicitur s), fumus eorum εἰς τὴν αἰῶνας αἰῶνων in aeternitates aeternitatum, i. e. omnem omnino aeternitatem adscendere t), iraque dei super ipsos manere v) perhibetur. Paullus porro Phil. III, 19. ἀπώλειαν εἶναι ἰμπιόρων τέλος et 1 Theff. II, 16. imminere illis ὄργην εἰς τέλος iram quae forti eorum finem impositura sit, docet, illustrans illud Ebr. VI, 8. similitudine a terra, fructum ferente, desumta, cuius τέλος εἰς καύσιν. Quodsi itaque damnatio finis impiorum est; id ipsum, illis praeter poenas nihil expectandum esse aliud, nullamque profus, vt e statu isto liberentur, spem superesse, manifesto docet. His rite consideratis, ea, quae aduersarii ad errorem suum fulciendum in medium producant, argumenta facile dilui possunt atque excuti; quae fere eo redeunt omnia: poenas aeternas summae dei bonitati, amorique ipsius erga creaturas intimo pariter atque iustitiae, sapientiae et misericordiae diuinae aduersari, Christumque

istis

s) Ies. LXVI, 24. coll. Marc. VIII, 44. 46. Matth. III, 12. Luc. III, 17.

t) apoc. XIII, 11. XVIII, 3. XX, 10. Tantam haec dicendi ratio habet vim, vt non nisi de aeternitate perpetua profus et infinita adhibeatur vid. Phil. III, 20. 1 Tim, I, 17. 2 Tim. III, 18. Ebr.

I, 8. XIII, 21. 1 Petr. III, 11. V, 11. apoc. I, 6. 18. III, 9. 10. V, 1. 13. 14. VII, 17. X, 6. XI, 15. XV, 7. XXII, 5, et conf. PHIL. DAV. KRAEVTERI specim. theol. de aeterna poenarum infernalium duratione §. XVI, p. 32. seqq.

v) Io, III, 36.

istis admissis mortem aeternam non vicisse, et quae his sunt similia. Frustra enim sunt omnes hominum ratiocinationes, voluntati dei expressae et clarissimis ipsius effatis repugnantes. Non datur amoris neque bonitatis divinae exercitium erga peccatores minus illius capaces. Sed capax istius nemo fieri potest absque interuentu meriti Christi, fide adprehensi, dum sine isto omnis negatur cum deo reconciliatio. Iam Dauid in nostro loco haud obscure prodit, meritum redemptoris ad homines modo in hac terra viuentes, neutiquam ad damnatos pertinere. Hi itaque bonitatis pariter atque amoris diuini obiectum esse non possunt. Eadem est ratio iulitiae dei, quae, quum infinita sit, poenis quoque aeternis peccatores, qui satisfactionis Messiae participes non fiunt, non potest non punire. Vicit quidem Christus mortem aeternam, vt non imperet in illos, quibus meritum ipsius imputatur. Damnatis vero hoc, Dauide teste, non accidit. Hinc isti neque ab illa liberi euadunt. Taceo reliqua.

§. XI.

Pergit vero poëta diuinus in iis, qui meriti, a saluatore parti, participes fiunt, delineandis, dum statum eorum maxime felicem describit et gloriosum, modo ex ipforum praestantia, modo e singulari Messiae erga ipsos adfectu. Dicit itaque: *וואריי כל רפצי במ* et *magnificis*, in quibus *omne desiderium meum est*. Nomine quidem *אריי* generatim omne id, quod praestantia, magnificentia vel etiam robore insigne et in quolibet genere eminentius est, denotari, vsus scripturae sacrae euincit. Tribuitur hac ratione non vero tantum deo, roboris ac magnificentiae praerogatiua omnibus rebus creatis superiori x), atque Messiae y), verum etiam naturis creatis, quibus dignitas

D 2

quae-

x) pf. LXXVI, f. XCIII, 4. y) Ier, XX, 21.
Ief, XXXIII, 21.

quaedam, eminentia atque robur inesse animaduertitur z). De hominibus autem hic praedicari, textus *αυαφη* luculenter docet. Quum itaque ii, qui in praecedente enunciatione sancti adpellantur, hic denotentur, siquidem nullum adest subiecti mutati indicium; pios redemptoris cultores intelligendos esse, non est quod dubitemus. Vocantur isti hoc nomine, modo ob praerogatiuam et praestantiam e merito Christi ab ipsis fide adprehenso partam, modo ob relationem eorundem ad deum, a quo gloriosi habentur, licet a mundo contemnantur, modo ob gloriam aeternam, qua vita hac absoluta in caelo sunt exorandi, quibus addi potest, propter robur, quod in spiritibus, gratia dei suffulti, a benigna saluatoris manu consequuntur, quo hostibus reluctari et in viis dei fortiter procedere possint. Sunt quidem interpretes a), qui apostolos sanctificatos iam per Christum et designatos ipsius legatos, vt verbo et vita reliquis praelucere hominibus, hic designari existimant. Sed non est in textu vestigium, e quo hanc vocis restrictionem colligere possimus. Maiori itaque iure de quibuslibet piis Christi cultoribus intelligimus. Quum autem hoc ipsum nomen in regiminis statu positum sit et ab iis, quae sequuntur, determinationem quandam ac modificationem accipere nequeat; aliud nomen textui conueniens subintelligendum est. De hominibus praedicatur. Commodissime inde vocabulum *אנשים* vel huiusmodi aliud addi potest b). Neque sine *ευφρασι* haec ipsa in nomine hoc forma adhibetur. Est illud, naturam illius si spectes, adiectiuum, adfectionem

z) ps. CXXXVI, 18. Ier. XXX, 21. Ezech. XXXII, 18.

a) vid. COCCII commentar. in psalm. p. m. 76 §. 7.

b) ABENESKA quidem commentar. in h. l. nomen *ארץ* inferendum putat, dum concisam

scriptoris sacri enunciationem exponit: *וארצו ארץ אשר כל* *הפציי בם* Sed sensus eodem redit; siquidem nomen *ארץ* metonymia admissa incolae terrae denotat.

nem quandam hominibus adhaerentem denotans. Quae quum in omnibus mortalibus non deprehendatur, aliquos modo esse, qui hac praerogatiua gaudent, et ad quos bonum a Christo partum spectat, scriptor sacer haud dubie voluit indicare. Quo autem personas has felices eo lulentius delineet; singularem suum erga istos adfectum Messias perhibet verbis כל הפצי בם Eosdem hic notari, qui ארירי nominati sunt, et magis illos determinari, non est quod probemus. Quum autem vocula, nexum horum verborum cum praecedentibus exhibens, desit, eam, per ellipsin omissam, subintelligendam esse facile patet. Pronomen relatiuum determinationem antecedentium et lucem per ea, quae sequuntur et in simul horum cum istis connexionem notat. Illud ipsum itaque et hic inferendum atque cum pronomine personali ad eas, quae iam descriptae sunt, personas respiciente, connectendum esse, inde conuicimus c). Loquitur messias. Perhibet, se in sanctis his et magnificis habere יידין quod pro ea, quae vocabulo huic natiua est et propria, significatione desiderium non minus quam commendationem ex re quadam et intimam in ea oblectationem notat d), a qua notione cur hic recedamus non vlla adest vrgens ratio. Praeponitur ipsi nomen כל quod, dum vniuersalitatem designat, eo ipso manifestat, omne Christi desiderium, delicias ipsius et omnem voluptatem, quam ex hominibus capit, ad sanctos inter illos et magnificos tendere, adeo vt hos vnice amet, eorumque

D 3

feli-

c) ATHANASIVS, quem *Corde-rius* in expositione patrum Graecorum in psalm. tom. I. p. 273. allegat, εθαυμάσωσεν inserit, neque alienus est ab hac sententia THEODORETUS l. c. transferens: εθαυμάσωσεν ο κύριος, ότι πάντα τα τα θελήματα αὐτῶ ἐν αὐτοῖς

Sequitur hos versio vulgata. Sed magis haec remota sunt a simplici verborum expositione, neque vllum supplementi huius producti potest fundamentum solidum.

d) ps. CVII, 30, I, 2. 1 Sam, XV, 22. eccles. V, 3. Is. LXII, 4.

felicitem quauis ratione promouere studeat. O fortunatum proinde piorum Christi adsecularum statum, quantum ipsorum solatium! Sunt redemptoris sui deliciae, fruuntur sincero ipsius amore, prouidet eorum salutem. Iam ad ea, quae praecedunt, respicientes, his, quae commate hoc continentur, enunciationibus istas describi personas, ad quas bonum Messiae spectat, deprehendimus, ut adeo isti tantum fructuum meriti Christi participes fiant, qui sancti sunt et magnifici, quibus Messias admodum delectatur. Sed quid inde? An meritum Christi non uniuersale est, ad omnes omnino homines se extendens? Annon particularitas satisfactionis illius, quam Calvinianorum familiae addicti contendunt, inde probari potest et contra nos defendi, adeoque religionis nostrae systema labefactari? Salua res est. Satisfactio Christi et bona ab ipso per illam parta ea quidem ratione uniuersalia sunt, ut omnes homines illorum, si velint, participes fieri possint, quod non plura modo scripturae sacrae effata, sed gratia quoque dei ad omnes homines, nullo excepto, se diffundens abunde probant. Sed plures bona haec respuunt, neque fide sibi adplicant ista. Ad hos igitur haec non ita spectant, ut istis sint salutaria, et hoc ipsum Messias his enunciationibus exprimere voluit, id quod satis ex iis patet, quae antea euicimus.

§. XII.

Felicitate sanctorum delineata, digreditur scriptor facer ad infelicitatem incredulorum, qui Messiae bonitatem despiciunt, eamque malis, quae ipsis sustinenda sint, atque abominando ipsorum statu describit. Istud dum peragit, dicit: ירבו עצבותם אחר מדרו *multiplicant dolores suos, qui alium feruide sectantur.* Nomen אחר ad Messiam orationis huius subiectum respicere, et aliam praeter ipsum hunc

hunc saluatorem personam aliumque deum e), qui talis non sit re ipsa, sed ex vana hominum persuasione, indicare, sermonis nexus et vocabuli significatus docent. Quum porro מרר pro nativo suo significato de iis adhibeatur, qui, missis aliis rebus, summo studio aliquid peragere festinant, adeoque cupiditate ad illud suscipiendum flagrant, quae obstant, omnibus viribus remouere nituntur f); ii hac loquendi formula denotantur, qui, Messia, vero deo et unico mediatore, a quo omnia bona salutaria exspectanda sunt, relicto, praesidium aliud, deum alium et redemptorem eligunt, quem feruide sectantur, omnem in eo fiduciam collocantes, omne ab eodem auxilium exspectantes. Includitur itaque vocabulis his malitiosa Messiae et bonorum ab ipso exspectandorum desertio, spontanea et feruida aliorum, praeter Christum, praesidiorum atque saluatorum sectatio, a qua eiusmodi homines neque conscientiae dictaminibus et verbi diuini vi atque efficacia, neque aliis, quae ipsos impedire possent, rationibus se abduci patiuntur. Opponuntur autem hi malitiosi Christi contemptores sanctis et magnificis antea memoratis, horumque viuendi rationem, fidem et fiduciam in Messia collocatam, ipsis mundum mundique dominum sectantibus aliaque sibi quaerentibus praesidia non placere, eo ipso innuitur. Huius farinae erant olim Iudaei, qui non idolatriae modo maxime erant dediti, sed

e) vid. exod. XX, 3.

f) Verbum quidem hoc exod. XXII, 16. dotandi significatu, metonymia admissa, adhibetur. Plures itaque interpretes e. g. COCCIVS commentar. in h. l. S. A. L. VAN TIL commentar. in psalm. tom. I. p. 255. CALOVIUS in bibliis illustrat. tom. I. p. 963; MARCKIVS in exercitatt. bibl. p. 403; hoc modo ex-

ponunt: *qui aliam dotant i. e. sibi eligunt, cui dotem velut marito adferant, quum idololatria sit spiritalis scortatio.* Sed quum vaic modo locus exstet, in quo vocabulo huic dotandi notio competit, et haec insuper ipsi impropria sit; significatum potius famosum eumque proprium sequimur.

sed, Christum quoque inter ipsos adparentem reiciebant, omne in viribus humanibus auxilium ponentes. Verum enim vero neque nostrum aeuum ab eiusmodi hominibus, qui a vate notantur, liberum euadit. Certe Pontificiorum sectae addicti plures praeter Christum, vnicum illum mediatorem deum inter et homines g), a quo omnis salus petenda est h), redemptores sibi fingunt et mediatores, quos e sanctis hominibus ad beatorum sedes transgressis pariter atque angelis defumunt, eosque cultu religioso prosequuntur i). Sed vel ex ipso hoc Dauidis effato, vanam esse sententiam et perniciosum cultum eorum, demonstrari potest. Adfirmat enim Messias de eiusmodi hominibus: ירבו עצבותם *multiplicant dolores suos*. Non vna est interpretum de vocabulis his sententia. Chaldaeus paraphrastes nomine עצבותם idola significari censet, dum illa sic transfert: מסגן צלמניהו מן בחר בן מוחן לקרבא קורבניהו *multiplicant imagines suas et postea festinant eis offerre oblationes*. Consentit Raschi k) et Christianorum plures ab hac interpretatione non sunt alieni l); siquidem imprecationem esse volunt, q. d. *multis malis exagitentur, qui alium deum colunt*, quam deum Israelis. Sed haec neque significatum vocis, neque scopum vatis de omnium istorum, qui Messiam reiciunt, fati noxiis loquentis, fati exhauriunt. Legimus quidem nomen עצב et in plurali עצבים metonymice de idolis vsurpari m). Verum hoc non valet de עצבה aut עצבת quae forma in loco nostro est adhibita.

Hoc

g) 1 Tim. II, 5.
 h) act. III, 12.
 i) vid. concilium Tridentin. sess. V. BELLARMINVM L. I. de imp. ad. sanct. c. XVI. XVIII. et L. I. de indulgent. c. III. BECANVM in opusc. de inuocat. sanct. quaest. VIII. num. 3.4. PETAVIVM

tom. III. opp. L. II. de angelis c. VIII. seq.
 k) comment. in h. l.
 l) vid. CLARIVS annotatt. ad h. l. quae existant in criticor. sacror. tom. III. p. 3658. VATABLVS l. c. p. 3656. GROTIVS commentar. in h. l. m) vid. ler. XXII, 28.

Hoc enim dolorem notat eumque vehementiorem, anxietates et mala, quibus alter adficitur n). Quum itaque רבה in futuro, quod praefens includit, adhibitum multiplicationem quantitatis tam discretæ s. multitudinis, quam continuæ, quæ magnitudinem constituit, denotet, et suffixum in צבאות ad pronomen אשר per ellipsin omissum adeoque ad impios, qui in sequente commate satis insinuantur, respiciat; David his verbis indicare vult, eos, qui alium, præter Messiam, deum quaerunt et redemptorem, propria sua ipsorum culpa maximos et in hac et in altera vita sibi conciliare dolores, tristissimas conscientiae anxietates, tormenta corporis et quæ sunt alia mala cruciatus adferentia.

§. XIII.

Non satis est, eorum, qui Messiam reiiciunt aliumque festantur, dolores et cruciatus notasse; accedit et hoc, quod Christus a cultu eorum peruerso abhorret. Fatetur id ipse, quem David loquentem inducit, verbis: בל אסיך נסכיהם מדם Variæ sunt interpretum de hisce verbis sententiae, sed istas omnes recensere non iuuat. Aliquas modo notatu digniores in medium producamus. Longius a vero aberrant LXX. interpretes, qui ea transferunt: *ε μη συναγάγω τὰς συναγωγὰς αὐτῶν ἐξ αἱμάτων.* Sed haec verbis textus plane sunt contraria. Non legimus כנס cui congregandi significatus competit, sed נסך quod fundendi notionem habet et libandi. Significatum hunc visitatum retinens coccivus o) Messiam perhibere putat, se non libare libamina horum propter sanguinem suum fufum, qui libamina omnia fat euanescere. Declararet hac ratione persona loquens libamina Israëlitarum Mosaïca neutiquam patri suo esse oblaturum, sed aliud longe

E

n) vid. prou. XV, 13. psalm. CXXXVII, 3. Job. VIII, 23.

o) commentar. in h, l. p. 76.

longe praestantius, vel etiam cultum umbraticum iam esse abrogatum. Vera quidem haec in se sunt, sed aliena a contextu, in quo auersionem suam ab omni alterius dei atque redemptoris cultu testatur Messias. His accedit, signa coniunctionum, quae accentus nominamus, vocabulis his adposita, interpretationem hanc non admittere. Eodem fere redit expositio celeb. CARPOVII p), qui, dum exponit: Christus perhibet, *non ego effundam sanguinem meum pro illis, qui alium sectantur*, satisfactionem Christi pro ἀπίστis finali verbis his negari, persuasum habet. Sed mihi quidem haec a verbis textus nimis recedere videntur. Non mentionem facit Messias sanguinis sui ab ipsis profusi, sed plurium libaminum sanguine constantium. Tribuit haec iis, qui alium praeter ipsum σωτηρία sectantur, et horum esse libamina fatetur. Potiori itaque iure libamina intelligimus cruenta, ita ut מרם adfectionem libamina determinantem, pro ea, quae Ebraeis usitata est, loquendi ratione q) denotet. Sed his quid indicetur, res altioris est indaginis. Libamen quidem Israelitarum vino constabat, quod holocausto, sacrificio item votiuo atque spontaneae oblationis, nec non in festis in altari adfundebatur, qui effusionis actus verbo הסיך denotatur. At quae libamina sint cruenta, nondum constat. Sunt quidem r), qui oblationes caedibus et rapinis partas istis significari putant, uti Habac. II, 12. illi dicuntur *aedificare urbem sanguine*, qui oppressionem et damno miserorum materias aedificandarum domuum collegerunt s). Sed vates hic non inuehitur in homines crudeles et sanguinarios, super-

p) in illustrat. apologetic. peccati in spiritum sanctum atque incredulitatis finalis specim. VIII. p. 190.
q) vid. psalm. LXXX, 14. Hof. VII. f. GLASSII philolog. sacr.

L. III, tract. I. canon. VIII. p. m. 572,

r) vid. ANDR. RIVETVS opp. theologicor. tom. II. p. 48.

s) vid. et Mich. III, 10.

superstitiosam potius religionem damnat et vitiosam: in
 veri autem dei cultu accidere quoque potuit, vt homi-
 nes male parta Iehouae obtulerint. Alii existimant, liba-
 mina sanguinum designare libationem sanguinis humani
 inter gentes vsurpatam et Israelitis non plane inusitam,
 dum homines diis immolabant. Sed particularia haec
 vates non respexisse videtur, neque scopus illius permit-
 tit hanc ad sanguinem humanum restrictionem, dum cul-
 tum eorum peruersum, qui alium praeter Messiam salu-
 tis auctorem quaerunt, perstringit. Alia itaque ratione
 tractandus est locus. Quum libamen ex dei institutione
 vino, quod sacrificiorum carni inspergebatur, constaret, ea,
 ad quae alia fluida, sanguis praesertim adhibebatur, li-
 bamina deo erant inuisa. Iudaeis inde gustus et libatio
 sanguinis tam in victu communi, quam in sacrificiis erat
 vetitus. Sed plures in oriente gentes, idololatriae ope-
 ram dantes, vino ad libamina adhibito sanguinem admisce-
 bant, quod fluidum mixtum modo bibebant, modo sacri-
 ficiis adfundebant. Plura de hac re exstant antiquiorum
 scriptorum testimonia. TERTULLIANVS hunc ritum ex
 parte describit t). Complura alia exempla in medium
 producit celeb. IO. DAVID MICHAELIS v). Ad haec va-
 tem respexisse, veritati maxime est consentaneum. Quum
 itaque Messias profiteatur, se libamina hominum, ipsum,
 vnicum salutis auctorem verumque deum, reiicientium non
 libare, propria horum verborum si retineatur signifi-
 catio, sensus foret, ipsum abstinere a gentilibus et omnium
 hominum deos alienos aut redemptores colentium libami-
 nibus atque sacrificiis tanquam rebus abominandis, neque
 vllum dare consensum signum. Sed de libaminibus pro-
 prie ita dictis sermonem esse, ego quidem non existimo.
 Praeterquam enim quod contextus id haud commode per-

E 2

mittat,

t) in apologetico c. VIII.

v) in collegio critic. in h. psalm.
 p. 108. seqq.

mittat, eiusmodi libamina effundere, sacerdotum tantum erat leuitarum, qualis non erat Iesus e Iudae familia ortus. Sed quidquid Iesu Messiae agere non licebat, id non opus erat, eum se facturum negare, quia per se constabat, illum hoc non esse suscepturum. In aprico autem est oppositio sanctorum in terra, et eorum, qui alium sectantur deum aut seruatorem. Quum itaque Messias neget, se horum libamen esse libaturum, eum sanctorum libamen instituere, concludimus. Accedit, totam orationem de temporibus noui foederis valere, in quae visi scena figenda est. Respicit vates proxime ad Iudaeos, licet non excludantur alii. Illi autem Christi tempore idololatriae et cruentis ethnicorum libaminibus non inhaerebant. Aliud quid his latere, inde hariolamur. Sacrificia, quibus et libamina adiungebantur, pars potior erant cultus Iudaeorum non minus quam ethnicorum plerorumque. Synecdoche itaque adhibita totum cultum diuinum istis denotari, deprehendimus x). Quid? quod quum veteris testamenti sacra typi essent cultus noui foederis, hunc ipsum sacrificiis saepius significari, paginae sacrae docent y). Libaminibus itaque numinis cultum repraesentari, hinc colligimus. Libamina cruenta erant vero deo iniusa. Cultus igitur diuinus isque peruersus commode illis denotari potuit. Dum autem Messias profitetur, se libamina sanguinolenta eorum, qui alium praeter ipsum sectantur, non libare, eo ipso indicare vult, se nullam habere communionem cum sacris horum hominum peruersa ratione institutis, tantum abesse, vt ista probet, vt eadem potius respuat, adeoque bonum ab ipso partum ad eosdem ita, vt illis profit, nequitiam spectare. Optime hoc modo omnia cohaerent et scopo vatis sunt consentanea. Messias dixerat

antea,

x) ps. llll, 6. caet.
y) vid. Ies. xvllll, 21. lvi, 7.
lx, 7. i Petr. ll, 5. et conf.

GLASSII philolog. sac. L. V. tr. l.
c. xlll, p. m, 1889, seq.

antea, bonum suum sanctis et magnificis, qui eum unicam salutis suae causam atque redemptorem agnoscunt, prodesse, adeoque cultum horum sibi placere. Ab his progreditur ad impios se respuentes eorumque, alios salutis auctores quaerentium, cultum esse peruersum et sibi iniuifum, verbis his luculenter testatur.

§. XIII.

Tandem Messias, ut eo clarius exponat, se a sui contemtoribus abhorrere, subiungit: ובל אשא את שמותם ובל אשתי בל שפתי *et non efferam nomina eorum super labia mea.* Plures quidem sunt *z)*, qui suffixum, nomini שמות adiectum, ad deos alienos respicere et verbis his ad legem diuinam exod. XXIII, 13. exhibitam alludi, existimant. Illi itaque, quum *nomina eorum*, tum de vocabulis, quae idolis erant propria, quibusque ab aliis et inter se distinguebantur, tum de titulis atque elogiis, quibus prolixè ornabantur a suis cultoribus, exponant; sensum esse hunc volunt, Messiam declarare suam ab idolis his auerfationem, ita ut ab iis abstineat vel ore solo vel etiam opere colendis, neque vnquam extollat aut praedicet ista. Sed longius haec aberrant a scopo vatis, miserum eorum, qui Messiam respuunt, itatum delineantis. Quae praecedunt suffixa eiusdem numeri et generis ad impios respiciunt. Adfectatum proinde foret, hoc ipsum, vocabulo שמות adiectum, ad aliud obiectum in textu non nominatum referre. Maiori iure effectum hoc de pessimis illis hominibus, qui alium praeter Messiam salutis auctorem sibi fingunt, exponimus. Quid autem haec loquendi formula significetur,

E 3

z) vid. ANDR. RIVETVS opp. theol. tom. II. p. 46. IO. PISCATOR commentar. in omnes V. T. libros tom. III. p. 132. VATABLVS annotat. in psalm. quae extant,

criticor. sacror. tom. III. p. 3656. seq. IO. MARCKIUS in exercitatt. bibl. p. 406. celeb. MICHAELIS I. c. p. 117. seq.

tur, iam disquirendum est. SEB. SCHMIDIVS a) intercessionem Christi pro pessimis his hominibus oraculo hoc negari, sibi persuadet. Sed obstant alia loca, quae Christum pro impiis orare docent b), neque amor ipsius vniuersalis id permittit. Verba praeterea textus de intercessione adhiberi, non inuenimus. Alii, quibus et cel. CARPOVIVS c) accedit, de iis, qui ἀπίστῳ finali Christum respuunt, hic agi, existimant. Quemadmodum itaque iste nomina eorum, qui fide finali ipsi adhaerent, coram patre suo et angelis dei confessurus sit d), ita vi oppositionis illos, qui ἀπίστῳ finali ipsum reiecerunt, commemoratione indignos esse iudicaturum, quando saluandorum numerum deo patri in extremo iudicio sit exhibiturum e). Sed non constat, de finaliter tantum incredulis vatem loqui. Id enim neque e verbis textus, neque e vatis scopo elici potest. De iudicio quoque extremo fermonem esse, vix ac ne vix quidem euinci poterit. Alia proinde via incedendum est. Loquutio *non efferre nomen alicuius super os* prouerbialis est, indicans, nihil commercii cum aliquo habere, ipsum summopere detestari et pro execrando atque abominando reputare, vt vel ex eius mentione labia sua polluere nolit. Illustrat hoc Paullus Ephes. V, 3. scribens: *scortatio et omnis impuritas aut auaritia ne nominetur inter vos*, et apoc. III, 16. dicit Christus: *se impium ex ore suo exspuere*. Spectat huc quoque Matth. X, 33. vbi idem iste: *qui me, inquit, negauerit coram hominibus, eum negabo coram patre meo* f). Declarat hac ratione Messias extremam eorum, qui ipsum reiiciunt et alium sectantur, detestatio-

a) in resolut. psalm. propheticor. de Christo adpend. p. 40. et 48.

b) Ies. LIII, 12. Luc. XXIII. 34. etc.

c) l. c. p. 192.

d) Matth. X, 32. Luc. XII, 8. Ebr. II, 13.

e) Matth. X, 33. Luc. XII, 9. Marc. VIII, 38. Luc. VIII, 26.

f) conf. et ps. L, 16. Io. XVII, 9.

stationem, adeo vt nulla non modo ipsi cum iis intercedat communitio, sed eosdem quoque pro execrandis habeat et abominandis, atque illos non suos esse poenis ostendat et malis ipsis inflictis. Bene sic omnia cohaerent. Testatur Christus in antecedente propositione auersionem suam a cultu hominum horum peruerso, hic autem abominationem ab omnibus eorum actionibus, quid? quod ab illis ipsis eorum personis, eoque miserrimum eorum statum clarissime ob oculos ponit.

Sed pedem hic figo in exponendo hoc praeclaro scripturae sacrae, e qua omnia salutis dogmata petenda sunt, effato, et ad id progredior, cuius causa scriptio haec suscepta est.

Accidit diuini numinis prouidentia atque consilio, vt, postquam in academia Ienensi per plures annos studiosam ibi florentem iuuentutem docueram,

A SERENISSIMO PRINCIPE AC DOMINO

D O M I N O

FRIDERICO,

MARGGRAVIO BRANDENBURGICO, BORUSSIAE AC SILESIAE DVCE caet. BVRGGRAVIO NORIMBERGENSI caet. FVNDATORE ET NVTRITORE ACADEMIAE HVIVS MVNIFICENTISSIMO ad publice tradendam in celeberrima hac mufarum sede theologiam clementissime arcefferer. Voluntati et nutui dei per MVNIFICENTISSIMVM HVNC PRINCIPEM vocantis obtemperans graue hoc officium, diuino fretus auxilio, in me suscipio. Ante omnia vero mearum esse partium duco, post gratias supremo numini actas, insignem SERENISSIMI DVCCIS clementiam publicis efferre laudibus. Peragam id proximo die veneris hor. XI-XII. in auditorio theologico, praemissa oratione auspicali: *de cędodoxia et cędodoxia necessariis in doctore ecclesiae requisitis.*

Hunc

Hunc igitur actum vt MAGNIFICVS ACADEMIAE
 PRORECTOR, SACRI ROMANI IMPERII COMITES IL-
 LVSTRISSIMI, ILLVSTRIS DOMINVS PROCANCEL-
 LARIVS, PATRES ACADEMIAE VENERANDI, HOSPITES
 OMNIVM ORDINVM HONORATISSIMI, GENEROSIS-
 SIMI NOBILISSIMIQVE COMMILITIONES praesentia sua
 honorifica splendidiorem reddere velini, ea, qua decet,
 obseruantia et humanitate rogo obsecro.

P.P. Erlangae ip[s]is calendis Ianuarii

A. R. S. c[irca] 15 cclxi.

Fd 3984

ULB Halle 3
002 164 590

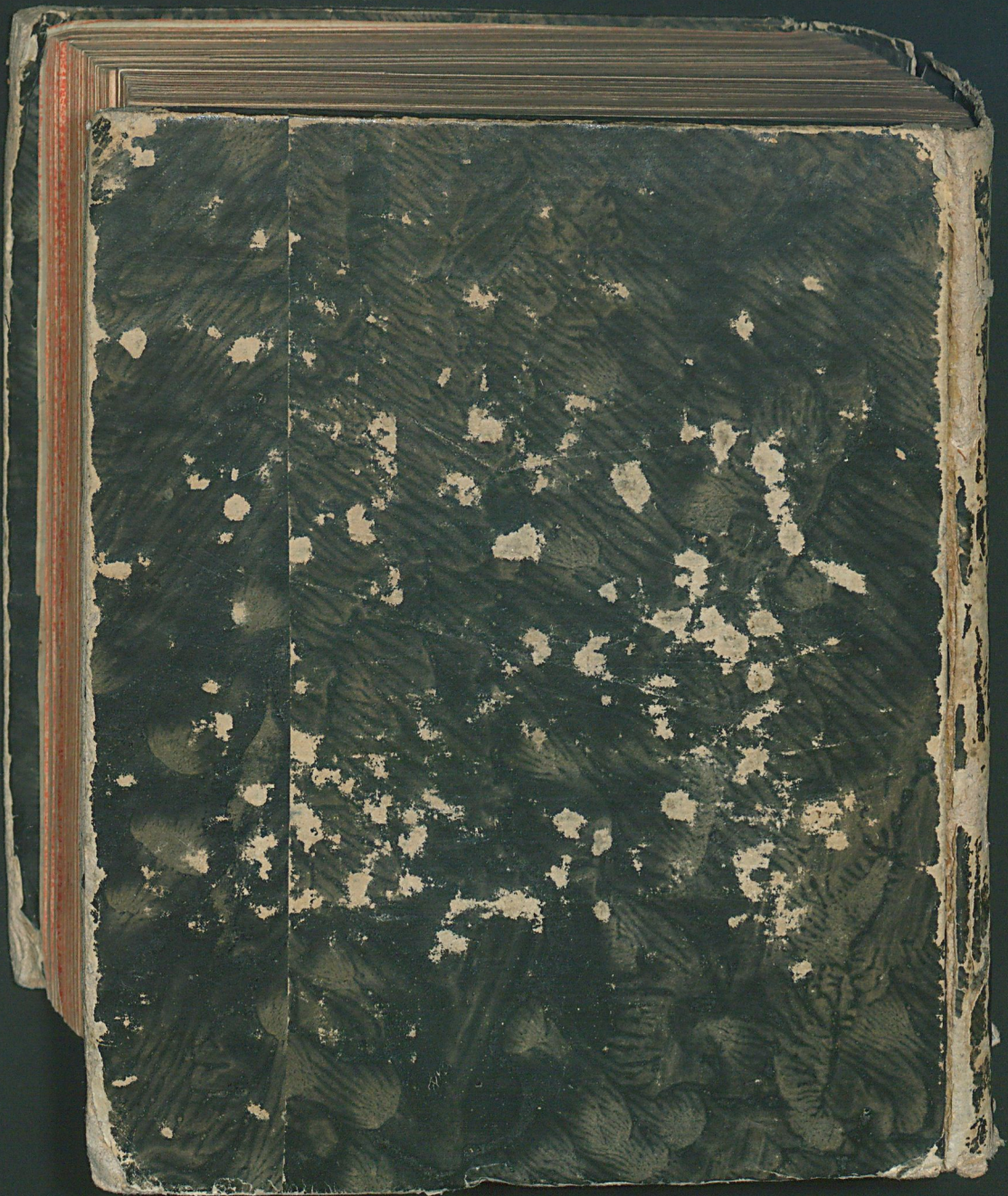
TA-OL

V317

MW

Inches
Centimetres

Farbkarte #13

B.I.G.

174
 CTIONEM
 SIAE
 IVS CVLTORIBVS
 TAREM

XVI, v, 2-4.

INCIT
SIMVL

M AVSPICALEM

PAR EST

TQVE HVMANITATE
VITAT

AMVEL ZICKLER

PROF. PVBL. ORD.

NGAE

CI MICHAELIS CAMERARII

M. TYPOGR,

E. I.